

Identifying the Roots and Analyzing the Consequences of the Digital Divide in Underprivileged Communities: An Exploratory Study Among Rural Women in Sistan

Benita Keykha

Assistant Professor, Department of Information Science and Knowledge Studies, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: b_kakha@sbu.ac.ir

Abstract

Introduction

Digital literacy has become an essential prerequisite for effective participation in contemporary information societies, while the digital divide continues to constrain access to digital opportunities, particularly among rural and socioeconomically disadvantaged women. In such contexts, the digital divide cannot be understood solely in terms of technological infrastructure; rather, it is shaped by a complex interplay of social, cultural, gender-related, educational, economic, and policy inequalities. Despite growing international attention to digital justice, the application of Rawlsian theories of justice to digital literacy and digital deprivation among rural women in Iran remains relatively underexplored. Accordingly, this study aimed to identify the structural, cultural, and technological roots of the digital divide and examine its causes and consequences among rural women in Sistan, Sistan and Baluchestan Province, Iran, through the lens of Rawls's framework of "digital justice." Specifically, the study examined how the principles of basic liberties, the difference principle, and the distribution of primary goods can inform the interpretation of digital inequality and contribute to the development of practical strategies for promoting greater digital inclusion and justice.

Methodology

The study was developmental in purpose and qualitative in design, adopting a multidimensional exploratory approach and comprising two interconnected phases. In the first phase, Rawls's "Digital Justice" framework was examined through qualitative content analysis using open, axial, and selective coding. The concepts and relationships identified in this phase provided the basis for developing the interview questions used in the second phase. The second phase focused on the lived experiences of rural women in the Sistan region. The study population comprised rural women residing in Zabol, Hamun, Hirmand, Zehak, and Nimruz. Participants were selected through purposive sampling until theoretical saturation was achieved. Although 21 women were initially recruited, two withdrew from the study and two were excluded because they lacked sufficient experience and knowledge of digital technologies. Consequently, the final sample consisted of 17 participants. Data were collected through in-depth, face-to-face, semi-structured interviews. The content validity of the interview guide was assessed by experts in digital literacy, while coding reliability was evaluated using Holsti's coefficient. The

©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

interview data were coded and analyzed by integrating thematic analysis with Colaizzi's phenomenological approach, with MAXQDA software used to support data management and analysis.

Findings

The qualitative content analysis of Rawls's framework generated three core categories: basic liberties, the difference principle, and primary goods. These principles provide a normative framework for understanding the digital divide not merely as a technological issue but as a multidimensional structural phenomenon rooted in social justice, equitable resource distribution, and ethical policymaking. Analysis of participants' experiences identified five major dimensions: internet access, cultural barriers to technology use, the influence of digital education on employment opportunities, infrastructural challenges, and the role of the private sector.

Overall, digital deprivation among rural women was found to be a deeply rooted structural phenomenon operating across micro-, meso-, and macro-levels. At the micro level, gender inequality and family and community norms constrain women's access to and use of digital technologies, thereby limiting their basic liberties and social agency. At the meso level, educational deprivation and inadequate opportunities to acquire basic digital skills reinforce existing inequalities. At the macro level, regional disparities, inadequate infrastructure, limited economic opportunities, and ineffective policymaking contribute to the persistence of digital inequality. Digital exclusion also has significant economic consequences by restricting access to employment and income-generating opportunities. Cybersecurity vulnerability appeared to be largely a consequence of digital deprivation rather than an independent primary cause. Participants' calls for free digital-literacy training and affordable internet access, together with their emphasis on the social responsibility of private companies and telecommunications operators, underscore the need for coordinated interventions involving governmental institutions, educational organizations, and the private sector.

Discussion and Conclusion

The findings confirm that the digital divide among rural women is a multilayered phenomenon that cannot be effectively addressed through isolated technological interventions. Gender-based restrictions, educational inequalities, regional disparities, infrastructural deficiencies, and policy weaknesses interact to reproduce and reinforce digital disadvantage. From a Rawlsian perspective, equitable access to digital opportunities should be understood in relation to basic liberties, the fair distribution of resources, and the prioritization of disadvantaged groups. Accordingly, reducing the digital divide requires an integrated, multilevel strategy that simultaneously addresses its structural, cultural, educational, infrastructural, and policy dimensions. Educational interventions should extend beyond the acquisition of basic technical skills toward the development of critical digital literacy, enabling women not only to use digital technologies effectively but also to understand and critically engage with the social structures that constrain their participation. Similarly, infrastructure development should be accompanied by social and institutional measures that facilitate meaningful and equitable access. Rural women should not be treated merely as passive recipients of digital services; rather, their lived

experiences, local knowledge, and adaptive strategies should inform the design and implementation of digital policies and programs. Sustainable progress therefore depends on empowering women, improving communication infrastructure, providing accessible and culturally responsive digital education, ensuring a fairer distribution of digital resources, and facilitating the active participation of rural women in digital policy development and planning.

Originality

The originality of this study lies in combining Rawls' justice framework with qualitative analysis of the lived experiences of rural women in an underprivileged border-region context. Whereas previous studies have often emphasized technical, economic, or access-related dimensions of the digital divide, this study conceptualizes digital inequality as a structural and justice-related phenomenon operating across micro, meso, and macro levels. It also distinguishes between the availability or ownership of digital devices and effective access to and agency in using digital technologies. The study contributes by linking gender relations, regional deprivation, educational inequality, infrastructure, private-sector responsibility, and policy effectiveness within a multidimensional framework. It further advances a shift from viewing rural women as a target population toward recognizing them as strategic partners in digital development. The resulting framework can support context-sensitive interventions for rural and underserved communities and provide a basis for future empirical research combining qualitative and quantitative approaches.

Keywords: Digital literacy, Digital divide, Rawls' justice theory, Rural women, Sistan

شناسایی ریشه‌ها و تحلیل پیامدهای پدیده شکاف دیجیتالی در جوامع کمتر برخوردار؛ یک مطالعه اکتشافی در میان زنان روستایی در سیستان

بنیتا کیخا استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی (ره)، تهران، ایران. b_kakha@sbu.ac.ir

چکیده

مقدمه و هدف: پژوهش حاضر با هدف توسعه سواد دیجیتالی زنان روستایی، به شناسایی ریشه‌ها و تحلیل دلایل و پیامدهای شکاف دیجیتالی با تکیه بر نظریه «عدالت رالز» می‌پردازد.

روش‌ها: پژوهش از نظر هدف توسعه‌ای و در زمره مطالعات کیفی جای دارد و با رویکرد اکتشافی چندبعدی انجام شده است. بافت پژوهش در فاز اول نظریه «عدالت رالز» بود که با روش تحلیل محتوای کیفی، کدگذاری و تحلیل شد و نتایج آن در فاز دوم پژوهش برای طراحی پرسش‌های مصاحبه استخراج شد. جامعه پژوهش ۱۷ نفر از زنان روستائین منطقه سیستان در استان مرزی سیستان و بلوچستان بودند که با نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع انتخاب شدند و با مصاحبه حضوری عمیق نیمه‌ساختاریافته مورد تحلیل قرار گرفتند. روایی پرسش‌های مصاحبه با روش روایی محتوایی توسط متخصصان سواد دیجیتالی و ضریب پایایی کدگذاری هولستی محاسبه شد. کدگذاری و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه با تلفیق روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی انجام شد.

یافته‌ها: نتایج تحلیل محتوای نظریه «عدالت رالز» با سه کد محوری، آزادی‌های اساسی، اصل تفاوت و کالاهای اولیه حاصل آمد. مؤلفه‌های آسیب‌شناختی شکاف دیجیتال نیز در پنج محور میزان دسترسی به اینترنت، موانع فرهنگی استفاده از فناوری، تأثیر آموزش دیجیتال در به دست آوردن فرصت‌های شغلی، مشکلات زیرساختی و نقش بخش خصوصی؛ حاصل آمد. نتایج نشان می‌دهد که شکاف دیجیتالی در میان زنان روستایی پدیده‌ای ساختاری و ریشه‌دار در سه سطح اصلی است که ریشه در نابرابری جنسیتی (در سطح خرد)، محرومیت‌های منطقه‌ای (در سطح میانی) و سیاست‌گذاری‌های ناکارآمد (در سطح کلان) دارد.

بحث و نتیجه‌گیری: کاهش شکاف دیجیتالی زنان روستایی مستلزم گذار از رویکردهای صرفاً فنی و تک‌عاملی به رویکردی یکپارچه و چندسطحی است که هم‌زمان نابرابری‌های جنسیتی، محرومیت‌های منطقه‌ای و ناکارآمدی‌های سیاست‌گذاری را هدف قرار دهد. تحقق عدالت دیجیتالی نیز نیازمند توانمندسازی زنان، توسعه زیرساخت‌های ارتباطی، آموزش مبتنی بر سواد دیجیتالی انتقادی و مشارکت فعال آنان در فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی است.

اصالت: نتایج حاصل از این پژوهش ضمن ارائه تصویری از ریشه‌ها و پیامدهای شکاف دیجیتالی در میان زنان مناطق روستایی و کم‌برخوردار؛ نشان داد که فقدان زیرساخت‌های فنی و دسترسی کافی به فناوری‌های دیجیتال، نبود آموزش مناسب و موانع فرهنگی و جنسیتی نقش مهمی در ایجاد و تشدید این شکاف دارند. نتایج این تحلیل بر لزوم اتخاذ رویکردهای یکپارچه و چندسطحی در جهت تحقق عدالت دیجیتالی تأکید می‌کند و راهبردهای عملی حاصل از آن می‌تواند تصمیم‌سازان و برنامه‌ریزان را در جهت کاهش شکاف دیجیتالی و طراحی برنامه‌های مؤثر برای توسعه سواد دیجیتالی زنان روستایی یاری نماید. این راهبردها مبتنی بر توانمندسازی زنان با رویکردهای فرهنگی - اجتماعی و توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و برنامه‌های آموزشی است.

کلیدواژه‌ها: سواد دیجیتالی، شکاف دیجیتالی، نظریه عدالت رالز، زنان روستایی، سیستان

مقدمه

در عصر کنونی سواد دیجیتالی نه یک انتخاب بلکه ضرورتی بنیادین برای حضور و مشارکت مؤثر در جامعه اطلاعاتی به شمار می‌رود. گسترش فزاینده فناوری‌های دیجیتال و لزوم مقابله با پدیده شکاف دیجیتالی در این عصر، اهمیت تسلط بر مهارت‌های سواد دیجیتالی را برای تمامی اقشار و گروه‌های اجتماعی به ضرورتی مهم و انکارناپذیر تبدیل کرده است. به‌گونه‌ای که سواد دیجیتالی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی عدالت آموزشی و توانمندسازی اجتماعی، توسعه نیروی کار و مشارکت مدنی در جوامع شناخته می‌شود (UNESCO, 2023; Kaletski-Maisel & Jowallah, 2025).

در نقطه تقابل اهمیت و ضرورت غیرقابل‌انکار سواد دیجیتالی در سطح جهانی، شکاف دیجیتالی پدیده‌ای است که به‌عنوان مانعی در مسیر توسعه و ارتقای سواد دیجیتالی در میان بیشتر جوامع، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، مناطق روستایی و جوامع زنان کم‌برخوردار مشهود است. شکاف دیجیتالی به ویژه در میان زنان روستایی مانعی مهم برای دسترسی برابر به فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ محسوب می‌شود. این پدیده عمیقاً ریشه در نابرابری‌های اقتصادی - اجتماعی، فرهنگی و زیرساختی دارد که به‌طور ناعادلانه زنان ساکن در مناطق کمتر توسعه‌یافته را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (Hosami, 2019).

پدیده شکاف دیجیتالی به‌عنوان یک تعارض، نابرابری‌های اجتماعی را تشدید می‌کند و فرصت‌های تحصیل، اشتغال و مشارکت اجتماعی را برای افرادی که مهارت‌ها و دسترسی‌های دیجیتال کافی ندارند محدود می‌سازد (Tabatabaeeamid et al., 2026; World, 2021; Van Dijk, 2020). شیوع این پدیده در بسیاری از مناطق روستایی خاورمیانه مشهود است و بخش قابل توجهی از جغرافیای روستایی ایران نیز از مخاطرات و محدودیت‌های این مسئله مستثنی نیست (UNESCO, 2023). به‌گونه‌ای که در سیاست‌های

۱. فاوا

بالادستی کشور ازجمله سند راهبردی فضای مجازی، به دسترسی دیجیتال و مهارت‌های دیجیتال روستاییان توجه کافی نشده است. این خلأ، همراه با توسعه‌نیافتگی زیرساخت‌های دیجیتال در بافت روستایی کشور، مخاطرات فزاینده‌ای را در اغلب مناطق روستایی رقم زده است (Omidvar & Tavakoli, 2023).

پدیده شکاف دیجیتالی در میان زنان روستایی پدیده‌ای ساختاری و ریشه‌دار است (Tabatabaeeamid et al., 2026). این پدیده در مناطق روستایی ایران و به‌ویژه در میان جامعه زنان ابعاد نگران‌کننده و قابل‌تأملی یافته است. فقدان محتوای بومی و آموزشی به زبان‌های محلی و نبود برنامه‌های سواد دیجیتال برای مناطق کم‌برخوردار ایران، یکی دیگر از عوامل بروز پدیده شکاف دیجیتالی است. تمرکز این موانع و مخاطرات در مناطق مرزی و روستاهای کمتر برخوردار نگران‌کننده‌تر است (Mohammadi et al., 2025).

روستاهای منطقه مرزی سیستان در شمال استان کم‌برخوردار سیستان و بلوچستان - به‌عنوان پهناترین و شرقی‌ترین استان کشور - یکی از مناطقی است که توجه به پدیده شکاف دیجیتالی و توسعه مهارت‌های سواد دیجیتال در آن اهمیت قابل‌توجهی می‌طلبد. بیش از یک دهه پیش، پژوهش میدانی کیخا (Keykha, 2014) از وجود موانعی در میان زنان روستایی ساکن در این مناطق حکایت داشت و نشان داد که قشر قابل‌توجهی از زنان روستایی این منطقه به فناوری‌های دیجیتال دسترسی ندارند و ساختارهای مردسالارانه، آسیب‌های سایبری و همچنین خلأهای موجود در اسناد بالادستی، مشارکت آنان را در عرصه دیجیتال به‌شدت محدود می‌کند. علی‌رغم تلاش‌های صورت‌گرفته، مداخله‌های آموزشی موجود نتوانسته‌اند در مهارت‌افزایی و افزایش تاب‌آوری دیجیتالی زنان روستایی سیستان نقش چندان مؤثری ایفا کنند. چالش‌های شکاف دیجیتالی در مناطق روستایی سیستان - به دلایل نادیده گرفتن نیازهای بومی، زبان محلی و سواد پایه، محدودیت در زیرساخت‌های فنی، عدم تطابق برنامه‌های آموزشی با شرایط جوامع محلی و غفلت از آموزش‌های امنیت سایبری - زنان روستایی این منطقه را با ابعاد و مخاطرات جدی مواجه ساخته است.

در حوزه آسیب‌های سایبری الگوی «کارایی بیشتر در سطوح ابتدایی کاربری» فرجی سبکبار و همکاران (Faraji Sabokbar et al., 2012) این نکته را روشن می‌کند که اندک افزایش در سواد دیجیتال تأثیر چشمگیری بر مقابله با این آسیب‌ها دارد. اگرچه پژوهش کیخا (Keykha, 2014) تصویری اولیه از آسیب‌های سایبری زنان سیستانی ارائه داد اما اکنون با گذشت بیش از یک دهه مشخص نیست که آیا این زنان به «سطوح مهارت‌های ابتدایی مواجهه با این آسیب‌ها» دست یافته‌اند یا شکاف دیجیتال چنان عمیق شده که آن مرحله مقدماتی را نیز پشت سر گذاشته‌اند. در واقع پس‌از آن پژوهش تا به امروز هیچ پژوهش

میدانی عمیق و جامعه‌نگر بر روی زنان روستایی سیستان در حوزه شکاف دیجیتال و سواد دیجیتالی انجام نشده است که مشخص کند آیا عوامل شکاف دیجیتالی کاهش یافته، بازتولید شده یا شکل جدیدی یافته‌اند.

همچنین علی‌رغم تأکید اسناد بالادستی نظیر سند راهبردی تحول دیجیتال بر مؤلفه‌هایی چون «اشتغال مبتنی بر توانمندی‌ها» و «دسترسی به بازارهای الکترونیک». امیدوار و توکلی (Omidvar & Tavakoli, 2023)؛ فقدان پژوهش‌های میدانی روزآمد در سیستان باعث شده است که این سیاست‌ها بدون شناخت واقعیت‌های محلی طراحی شوند و سهم آن‌ها در رفع محرومیت‌های دیجیتالی زنان سیستان همچنان ناشناخته بماند. نکته تأمل‌برانگیز آنکه غفلت بیش از یک دهه از مطالعه وضعیت زنان روستایی سیستان در حوزه سواد دیجیتالی می‌تواند فاصله معرفتی جبران‌ناپذیری ایجاد کند و بی‌توجهی در جهت رفع این خلأ پژوهشی، می‌تواند به‌خودی‌خود به معنای غفلت نظام‌مند از وضعیت این جامعه و تشدید روزافزون موانع و مخاطرات آنان باشد.

جميع این مسائل اهمیت مطالعه اکتشافی عمیقی را - با در نظر گرفتن نظریات معتبر در جهت طراحی مداخله‌های مبتنی بر تجربیات زیسته و مشارکت جامعه محلی و با مدنظر داشتن هم‌زمان ابعاد فرهنگی، زبانی و امنیتی در حوزه سواد دیجیتالی و مقابله با پدیده شکاف دیجیتالی - در میان جامعه هدف آشکار می‌سازد.

بر این اساس انتظار می‌رود که با انجام پژوهش میدانی جدیدی مبتنی بر تجربیات زیسته زنان روستایی سیستان - برای شناسایی ریشه‌های ساختاری و پیامدهای واقعی شکاف دیجیتالی پس از یک دهه تغییرات فناورانه و اجتماعی - بتوان این خلأ یک‌دهه‌ای را تا حدی ترمیم کرد و همچنین نتایج حاصله را مبنایی برای طراحی مداخلات بومی، فرهنگ‌بنیان و جنسیت‌آگاه در یکی از کم‌برخوردارترین مناطق دیجیتالی کشور قرار داد.

نظریه «عدالت رالز» (Rawls, 1971) یکی از نظریات معتبر در حوزه عدالت اجتماعی است که بخشی از آن با تأکید بر عدالت توزیعی - ساختاری و توسعه زیرساخت‌های دیجیتال به‌عنوان حقی اساسی برای افراد، بیش از چهار دهه است که در مطالعات بین‌المللی مورد توجه پژوهش‌های حوزه دیجیتال قرار گرفته و رهاوردهای قابل‌توجهی در رفع و بهبود شکاف دیجیتالی و آسیب‌های سایبری برای مخاطبان، به‌ویژه در بافت‌های کمتر برخوردار و در حال توسعه، به همراه داشته است. اما این مهم تاکنون در پژوهش‌های سواد دیجیتالی جوامع کمتر برخوردار و بافت روستایی در ایران مورد توجه قرار نگرفته و خلأ توجه به آن در جهت آموزش، یادگیری و ارائه خدمات دیجیتالی به‌روزتر به جامعه هدف، به‌ویژه در میان زنان روستایی

آشکار است. بر این اساس سعی شده است با تکیه بر نظریه عدالت رالز به عنوان چهارچوب نظری پژوهش حاضر، نقطه تمایزی میان این پژوهش با سایر پژوهش‌های انجام‌شده ایجاد شود. علاوه بر این انتظار می‌رود که با تمرکز بر زنان روستایی سیستم بتوان ضرورت و اهمیت مطالعات موردی و مداخلات هدفمند را در جهت رفع و بهبود شکاف دیجیتالی روستاییان سایر مناطق مرزی و جوامع کم‌برخوردار نیز نشان داد.

پژوهش حاضر با اتخاذ رویکردی چندبعدی، در پی شناسایی ریشه‌های ساختاری، فرهنگی و فنی پدیده شکاف دیجیتالی و تحلیل پیامدهای آسیب‌پذیری سایبری در میان زنان روستایی سیستم، با تکیه بر تجربیات زیسته زنان و چهارچوب نظری «نظریه عدالت رالز» است. استفاده از رویکرد اکتشافی چندبعدی، ریشه‌ها و پیامدهای شکاف دیجیتالی را از زوایای مختلف بررسی می‌کند و می‌تواند به درک عمیق‌تری از چالش‌های زنان روستایی در دسترسی به فناوری‌های دیجیتال و همچنین ارائه راهکارها و اقدامات جبرانی منجر شود.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند به عنوان الگویی برای سایر مناطق کم‌برخوردار در ایران و دیگر کشورهای با شرایط مشابه مورد استفاده قرار گیرد. همچنین این پژوهش با ارائه راهبردهای عملی برای کاهش شکاف دیجیتالی، سعی دارد زمینه‌ای فراهم کند تا تصمیم‌سازان و برنامه‌ریزان بتوانند با تکیه بر نتایج حاصله، برنامه‌ها و آموزش‌های مؤثرتری برای توسعه سواد دیجیتالی زنان روستایی و مقابله با پدیده شکاف دیجیتالی در این جوامع طراحی کنند.

برای نیل به هدف پژوهش لازم است دلایل و ریشه‌های شکاف دیجیتالی در میان جامعه زنان روستایی و همچنین دلایل و پیامدهای محرومیت‌های دیجیتالی و آسیب‌های سایبری در میان جامعه پژوهش احصا شود. بر این اساس پرسش‌های زیر مطرح است:

۱. مبانی نظریه عدالت رالز دربرگیرنده چه مفاهیم و اصولی در جهت مقابله با پدیده شکاف دیجیتال است؟
۲. مفاهیم و اصول نظریه عدالت رالز چه عواملی را به عنوان ریشه‌ها، دلایل و پیامدهای شکاف دیجیتالی در جوامع کمتر توسعه‌یافته نشان می‌دهد؟
۳. چگونه می‌توان با تکیه بر مفاهیم و اصول نظریه عدالت رالز، پیامدهای محرومیت‌های دیجیتالی و آسیب‌پذیری سایبری زنان روستایی سیستم را تحلیل کرد و راهکار مناسب ارائه داد؟

انتظار می‌رود یافته‌های این پژوهش، علاوه بر پر کردن شکاف‌های پژوهشی موجود در پژوهش‌های پیشین در حوزه سواد دیجیتالی در جوامع محروم روستایی و کمتر برخوردار، بتواند در جهت تقویت سواد دیجیتالی و امنیت سایبری، آموزش و مشارکت فعال جوامع محلی در استفاده از فناوری‌های دیجیتالی و رفع شکاف دیجیتالی مؤثر واقع شود. همچنین بتواند با ایجاد زمینه طراحی و پیاده‌سازی الگوهای پایه، سیاست‌گذاران،

متولیان سازمان‌های دولتی و غیردولتی و نهادهای آموزشی را در طراحی برنامه‌های مهارت‌افزا و تاب‌آورانه دیجیتال برای گروه‌های بازمانده از آموزش‌های رسمی و در معرض خطرات سایبری در جوامع محلی و مناطق کمترتوسعه‌یافته یاری رساند.

پیشینه

مفاهیم «شکاف دیجیتالی»، «آسیب‌های سایبری»، نظریه «عدالت رالز» و «بافت» به‌عنوان سازه‌های اصلی پژوهش در مبانی نظری تعریف می‌شوند. مفهوم «شکاف دیجیتالی» به دسترسی نابرابر به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات مانند رایانه‌ها، تلفن‌های هوشمند و اینترنت در میان گروه‌ها و مناطق مختلف جمعیتی اشاره دارد. این شکاف در اختلاف در سطوح مختلف دسترسی، میزان استفاده و کیفیت استفاده از فناوری‌ها و منابع دیجیتالی مطرح است (Britannica, 2025).

«آسیب‌های سایبری» به مخاطرات و سوءاستفاده از ضعف‌ها در نظام‌ها، شبکه‌ها یا دستگاه‌های دیجیتال گفته می‌شود که توسط مجرمان سایبری برای به خطر انداختن امنیت فضای دیجیتال اتفاق می‌افتد. این تهدیدات و آسیب‌پذیری‌ها به‌دلیل عوامل مختلفی همچون خطاهای انسانی، نقاط ضعف در فناوری و عواملی دیگر ایجاد می‌شوند. آسیب‌های سایبری سازمان‌ها و افراد را در معرض خطراتی مانند نقض داده‌ها، حملات باج‌افزاری و زیان‌های مالی قرار می‌دهند. با تکامل فناوری‌ها، تهدیدهای سایبری نیز پیچیده‌تر شده‌اند و نیاز به اقدامات امنیتی قوی‌تری دارند (Embroker, 2025).

نظریه «عدالت رالز» یکی از نظریات معتبر است که از سیاست‌هایی مانند اینترنت همگانی، آموزش سواد دیجیتالی و توزیع عادلانه فناوری حمایت می‌کند. رالز چهارچوبی فلسفی از عدالت دیجیتال ارائه داده است که می‌توان از آن برای تحلیل شکاف دیجیتال و تفاوت دسترسی به فناوری‌های دیجیتال مانند اینترنت، رایانه و تلفن‌های همراه هوشمند در میان گروه‌های مختلف اجتماعی استفاده کرد. طبق نظریه رالز، جامعه‌ای عدالت‌محور باید شکاف دیجیتال را کاهش دهد تا برای همگان فرصت‌های برابر در عرصه فناوری‌های دیجیتالی فراهم شود (Rawls, 1971). با توجه به اینکه نظریه «عدالت رالز» بافت فاز اول پژوهش حاضر را شامل می‌شود، در اینجا معرفی خلاصه‌ای از آن بیان شد و یافته‌های حاصل از تحلیل محتوا، مقوله‌ها و مضامین حاصله از کدگذاری آن در ادامه در بخش یافته‌ها به تفصیل ارائه خواهد شد.

سازه چهارم پژوهش حاضر مفهوم «بافت» است. این مفهوم به توصیف مجموعه‌ای از گزاره‌های مفهومی یا فیزیکی در خصوص موجودیتی مشخص می‌پردازد (Pascoe, 1998). در ایران توجه به مفهوم بافت نخستین بار توسط نظری (Nazari, 2010) مطرح شد. وی بافت پژوهش را محیطی توصیف کرد که مسئله پژوهش در آن تعریف می‌شود و کلیه اتفاق‌های مربوط به پژوهش در آن محیط روی می‌دهد. براساس این

تعریف روستاهای منطقه سیستان در شمال استان سیستان و بلوچستان در ایران به‌عنوان بافت پژوهش حاضر مورد مطالعه قرار گرفت.

رصد پیشینه تجربی مرتبط‌ترین پژوهش‌ها در حوزه فناوری‌های دیجیتالی در جوامع کمتربرخوردار و در بافت‌های روستایی نشان می‌دهد که شکاف دیجیتالی پدیده‌ای چندوجهی است که ریشه در نابرابری‌ها و موانع ساختاری اقتصادی، فرهنگی، جنسیتی، جغرافیایی و زیرساختی دارد و به‌طور ویژه زنان روستایی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. در ادامه، به مرور پیشینه پژوهش‌ها در تحلیل علل این شکاف، پیامدهای آن و راهکارهای آن پرداخته می‌شود.

نتایج پژوهش طباطبایی عمید و همکاران (Tabatabaeeamid et al., 2026) نشان داد که شکاف دیجیتال در میان زنان روستایی پدیده‌ای ساختاری و ریشه‌دار در نابرابری جنسیتی، محرومیت منطقه‌ای و سیاست‌گذاری ناکارآمد است و پنج محور آسیب‌شناختی شامل دسترسی به اینترنت، موانع فرهنگی، تأثیر آموزش بر فرصت‌های شغلی، مشکلات زیرساختی و نقش بخش خصوصی را مهم برشمردند.

محمدی و همکاران (Mohammadi et al., 2025) دریافتند که یادگیری دیجیتال تأثیر مثبت بر تعامل، علاقه و عملکرد تحصیلی دختران دارد و روش‌های ترکیبی و چندرسانه‌ای، تفکر انتقادی را تقویت می‌کند. عباسی‌کسی (Abbasikasbi, 2021) در راهکارهای گذر از شکاف دیجیتال در روستاهای قم، تشویق اپراتورها به سرمایه‌گذاری را اولویت اول و آموزش مفاهیم فناوری به کارشناسان را پایین‌ترین اولویت دانست. فرهانی و مظفری قره‌باغ (Farahani & Mozaffari QarahBolagh, 2024) نشان دادند که فناوری اطلاعات و ارتباطات به ترتیب بر توانمندسازی روان‌شناختی، سیاسی-اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی تأثیر دارد. امیدوار و توکلی (Omidvar & Tavakoli, 2023) در تحلیل سیاست‌گذاری سواد دیجیتال روستایی ایران بیان کردند که سند راهبردی فضای مجازی به مهارت‌های دیجیتال روستایی توجه نداشته است.

ضرابی و همکاران (Zarrabi et al., 2014) و مولایی و همکاران (Molaei et al., 2011) نشان دادند که توسعه‌یافتگی فاوا با جمعیت و شهرنشینی رابطه مستقیم دارد و وجود دفاتر فاوا در توسعه پایدار روستایی تأثیر مثبت دارد. عباسی‌کسی (Abbasikasbi, 2021) الگوی بومی کاهش شکاف دیجیتال را با ۹ معیار (عوامل حقوقی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در اولویت) و ۳۶ راهکار ارائه دادند. فرجی سبکبار و همکاران (Faraji Sabokbar et al., 2012) با مدل دی‌ای^۱ نشان دادند که فناوری اطلاعات می‌تواند کارایی زنان روستایی را افزایش دهد.

پژوهش‌ها نشان می‌دهند که محدودیت‌های اقتصادی یکی از موانع اصلی دسترسی زنان روستایی به ابزارهای دیجیتال و خدمات اینترنت است. نتایج پژوهش چن و همکاران (Chen et al., 2026) و شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) تأکید می‌کنند که درآمد پایین خانوارهای روستایی، امکان خرید دستگاه‌های دیجیتال یا اشتراک اینترنت را محدود می‌کند که این امر به نوبه خود فرصت‌های شغلی و مشارکت اقتصادی آنان را در فضای دیجیتال کاهش می‌دهد. براساس نتایج کیخا (Keykha, 2014) نابرابری‌های جغرافیایی، افت توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات مانند اتصال ضعیف به اینترنت و کمبود سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های دیجیتال، تشدید شکاف دیجیتالی در مناطق روستایی را به همراه داشته است و این چالش‌ها مشارکت زنان را در فعالیت‌های اقتصادی و آموزشی محدود کرده است. علاوه بر محدودیت‌های اقتصادی، هنجارهای فرهنگی و نگرش‌های جنسیتی نیز به عنوان موانع اصلی در تداوم شکاف دیجیتالی شناسایی شده‌اند. پژوهش چن و همکاران (Chen et al., 2026) می‌دهد که تصورات اجتماعی غالب، استفاده زنان از فناوری را غیرضروری یا نامناسب تلقی می‌کنند که این امر نابرابری‌های جنسیتی را تشدید می‌کند. براساس نتایج هوسامی (Hosami, 2019) و کیخا (Keykha, 2014) در مناطق روستایی نقش‌های سنتی جنسیتی و ساختارهای مردسالارانه، دسترسی زنان به فناوری را محدود می‌کنند. نتایج پژوهش شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) در جنوب ایالات متحده نیز تأیید می‌کند که هنجارهای فرهنگی، همراه با محدودیت‌های مالی، مانع استفاده زنان از فناوری برای فعالیت‌های اساسی و سوادآموزی دیجیتالی می‌شود. علاوه بر موارد ذکر شده شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2025) ناامنی سایبری و آزارهای اینترنتی را نیز از عوامل کاهش مشارکت فعال زنان در فضای دیجیتال دانسته‌اند.

راهکارهای تحقق عدالت دیجیتالی

نتایج پژوهش‌های چن و همکاران (Chen et al., 2026) و شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) نشان می‌دهد که نیل به عدالت دیجیتالی و کاهش نابرابری‌های دسترسی و استفاده از فناوری‌های دیجیتال با تلفیق اصول برابری و مداخلات هدفمند مؤثر است. نتایج پژوهش هوسامی (Hosami, 2019) نیز بر ضرورت همکاری بین سیاست‌گذاران، نهادهای آموزشی و سازمان‌های محلی برای طراحی ابتکارات پایدار و پاسخگو به نیازهای جوامع محروم در جهت مقابله با پدیده شکاف دیجیتالی تأکید دارد.

نتایج پژوهش مورینگا و شاوا (Muringa & Shava, 2025) نشان داد که برنامه‌های آموزشی بومی‌شده و مبتنی بر نیاز، مانند ماژول‌های آموزشی به زبان محلی و تمرکز بر کاربردهای عملی در حوزه‌های بهداشت، آموزش و کارآفرینی، در بهبود سواد دیجیتالی زنان روستایی مؤثر است. شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) ابتکاراتی مانند Digital Sarthak و استفاده از روش‌های همتابه‌همتا (به این صورت که زنان دارای

سواد دیجیتال به‌عنوان مربیان محلی به سایر زنان آموزش دهند) را در جهت کاهش محدودیت‌های زیرساختی طراحی کردند چن و همکاران (Chen et al., 2026) نیز با ارائه راهکارهای کمتر متکی به فناوری و دوره‌های آموزش پودمانی سازگار با سرعت پایین اینترنت، سعی در کاهش موانع پیچیدگی فنی دسترسی به فناوری‌های دیجیتال داشته‌اند.

نتایج پژوهش سامساب (Sumsab, 2025) از منظر سیاستی، تلفیق یارانه‌های هدفمند برای دستگاه‌های دیجیتال و توسعه خدمات اینترنت با توسعه زیرساخت‌های پایدار را به‌عنوان راهکاری مؤثر برای کاهش نابرابری‌های اقتصادی برشمرده است. نتایج پژوهش سازمان استخدام و اشتغال عمومی (Directorate-General for Employment and Inclusion, 2024) با پیاده‌سازی برنامه PROFEA در اسپانیا نشان داد که مدل‌های آموزشی سفارشی‌شده می‌توانند نابرابری‌های دسترسی به فناوری را کاهش دهند و شمول اجتماعی را تقویت کنند. نتایج پژوهش هوسامی (Hosami, 2019) نیز لزوم توجه به عوامل فرهنگی و تقویت همکاری بین نهادهای محلی و سیاست‌گذاران ملی را در رفع چالش‌های پدیده شکاف دیجیتالی برجسته می‌کنند. عباسی‌کسبی (Abbasikasbi, 2021) نیز با هدف توسعه الگوی بومی در جهت کاهش شکاف دیجیتالی در روستاها، تشویق اپراتورها را راهکاری مهم برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات برشمردند.

جمع‌بندی نتایج حاصل از رصد پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که شکاف دیجیتالی در میان زنان روستایی بازتابی از نابرابری‌های مختلف ساختاری و معلول سه گسست نظری مهم است: گسست بین تحلیل‌های کلان اقتصادی و واقعیت‌های خرد زندگی روزمره زنان روستایی؛ گسست بین راهکارهای فنی و الزامات اجتماعی-فرهنگی تغییر؛ و گسست بین سیاست‌گذاری‌های بالا به پایین و ابتکارات محلی پایین به بالا. این گسست‌ها تنها از طریق رویکردهای چندوجهی قابل رفع هستند. پژوهش در حوزه عدالت دیجیتالی با تأکید بر توانمندسازی زنان -نه تنها به‌عنوان کاربر بلکه به‌عنوان مشارکت‌کننده فعال در اقتصاد دیجیتال- می‌تواند راهبردهای جامعی برای اصلاح سیاست‌ها ارائه دهد که ضمن تلفیق توسعه زیرساخت‌ها و ارائه برنامه‌های آموزشی، پاسخگوی نیازهای محلی و کلید دستیابی به اکوسیستم دیجیتالی باشد.

روش‌ها

پژوهش حاضر از نظر هدف، توسعه‌ای و در زمره مطالعات کیفی قرار دارد و با رویکرد اکتشافی چندیابی انجام شده است. مطالعات اکتشافی به‌دلیل تمرکز بر شناسایی مقاصد آرمانی و تحلیل عمیق پدیده‌ها، به‌ویژه در زمینه‌های جدید یا کمتر شناخته‌شده به کار گرفته می‌شوند. در فاز نخست پژوهش

به‌منظور پاسخ به پرسش اول، نظریه «عدالت رالز» به‌عنوان چهارچوب نظری پژوهش مورد تحلیل قرار گرفت و نتایج آن برای طراحی پرسش‌های مصاحبه در فاز دوم پژوهش به کار رفت. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۷ زن روستایی ساکن در منطقه سیستان (شهرستان‌های پنج‌گانه زابل، هامون، هیرمند، زهک و نیمروز) در استان مرزی سیستان و بلوچستان در جنوب شرق ایران بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند تا حد اشباع نظری انتخاب شدند. نمونه پژوهش در ابتدا شامل ۲۱ نفر بود اما پس از آغاز مصاحبه‌ها، دو نفر به‌دلیل انصراف شخصی و دو نفر دیگر به علت نداشتن تجربه و دانش کافی درباره فناوری‌های دیجیتال از پژوهش خارج شدند. با این حال، جهت رعایت اصول اخلاقی پژوهش، مصاحبه‌گر تا حد امکان به شنیدن نظرات و مشکلات این افراد ادامه داد. پس از انجام ۱۵ مصاحبه، اشباع در داده‌ها حاصل شد؛ اما برای اطمینان بیشتر، دو مصاحبه دیگر نیز انجام گرفت که داده جدیدی به دست نیامد.

در فاز دوم پژوهش برای جمع‌آوری داده‌های مربوط به پرسش دوم و سوم، از مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. این نوع مصاحبه به‌دلیل انعطاف‌پذیری و توانایی استخراج اطلاعات غنی و جزئیات دقیق از مشارکت‌کنندگان، در پژوهش‌های کیفی کاربرد گسترده‌ای دارد (Streubert Speziale & Carpenter, 2011). پرسش‌های مصاحبه شامل شش پرسش بازپاسخ بود که براساس هدف پژوهش و آنچه در بخش پرسش‌های پژوهش گفته شد و پس از تحلیل محتوای نظریه عدالت رالز در فاز اول پژوهش؛ طراحی شدند (پرسش‌های مصاحبه به پیوست). پیش از آغاز مصاحبه‌های اصلی، مصاحبه آزمایشی انجام شد تا نقاط ضعف احتمالی ابزار شناسایی شود.

برای سنجش روایی محتوایی پرسش‌های مصاحبه، مضامین اصلی با مطالعه مبانی نظری و پیشینه پژوهش استخراج شدند. همچنین با استفاده از روش بازنگری ناظرین^۱، نظرات سه متخصص حوزه سواد دیجیتال برای تأیید پرسش‌ها لحاظ شد. پایایی کدگذاری‌ها نیز با استفاده از فرمول هولستی (Holsti, 1969) محاسبه شد. بدین منظور سه مصاحبه به‌صورت تصادفی انتخاب و هرکدام در دو نوبت با فاصله زمانی ۳۰ روز کدگذاری شدند. فرمول پایایی به‌صورت زیر است:

$$PAO = 2M(n_1 + n_2) \quad PAO = (n_1 + n_2)^2 M$$

در این فرمول PAO درصد توافق مشاهده‌شده (ضریب پایایی)، M تعداد توافق در دو مرحله کدگذاری، n_1 تعداد واحدهای کدگذاری‌شده در مرحله اول و n_2 تعداد واحدهای کدگذاری‌شده در مرحله دوم است. این

رقم بین صفر (هیچ توافقی) تا یک (توافق کامل) متغیر است (Short et al., 2010). ضریب پایایی ابزار پژوهش برابر با ۰/۹۰ به دست آمد که نشان‌دهندهٔ اعتمادپذیری مطلوب است.

مصاحبه‌ها بنا به نظر و شرایط مصاحبه‌شوندگان در محل سکونت افراد، زمین‌های کشاورزی و کارگاه‌های بافندگی انجام شدند. اطلاعات با استفاده از دستگاه ضبطصوت تلفن‌همراه ثبت شده و هم‌زمان یادداشت‌برداری نیز صورت گرفت. در مواردی که مشارکت‌کنندگان تمایلی به ضبط صدای خود نداشتند، تنها یادداشت‌برداری انجام شد. مدت زمان هر مصاحبه، بسته به شرایط افراد، بین ۲۵ تا ۴۵ دقیقه به طول انجامید.

برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها از روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی (Colaizzi, 1978) و نرم‌افزار مکس کیودی^۱ استفاده شد. روش تحلیل مضمون، داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند و امکان استخراج مضامین کلیدی را از داده‌های متنی فراهم می‌سازد (Bernard & Ryan, 2003) فرآیند تحلیل شامل مراحل زیر بود:

مطالعهٔ دقیق متن مصاحبه‌ها: پس از اتمام هر مصاحبه، در فاصلهٔ زمانی کمتر از ۷۲ ساعت، با استماع مکرر گفته‌های شرکت‌کنندگان، تاپ و پیاده‌سازی مصاحبه‌ها انجام و پاسخ‌ها ثبت شد. همچنین با در نظر داشتن مکث‌ها، احساسات، تأکیدها و حالات چهرهٔ شرکت‌کنندگان، بازتاب ذهنی پژوهشگر نیز در قالب برداشت معنایی^۲ در زیر هر پاراگراف ثبت شد.

استخراج عبارات اصلی: جملات مرتبط با اهداف پژوهش مشخص شده و زیر آن‌ها خط کشیده شد.

کدگذاری معانی شناخته‌شده: جملات مهم به کدهای اولیه تبدیل و براساس اصول کدگذاری دسته‌بندی شدند.

تحلیل مضمون: کدهای اولیه براساس تکرار و ارتباط معنایی گروه‌بندی شده و مضامین اصلی استخراج شدند.

توصیف جامع: نتایج تحلیل در قالب توصیفی جامع ارائه شد که ساختار کلی موضوع را روشن کند (Picard, 2013).

برای اطمینان از دقت نتایج براساس روش تطبیق توسط اعضا^۳ برخی مشارکت‌کنندگان گزارش نهایی را بررسی کردند و نظرات خود را ارائه دادند. این روش تضمین می‌کند که یافته‌ها منعکس‌کنندهٔ دیدگاه واقعی مشارکت‌کنندگان باشند.

1. MAXQDA

2. memo

3. member checking

در فاز نخست پژوهش نظریه «عدالت رالز» با هدف پاسخ به پرسش اول پژوهش و استخراج مضامین اصلی و روابط بین مفاهیم این نظریه و تطبیق آن با پدیده شکاف دیجیتال با روش کدگذاری نظری طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی مورد تحلیل محتوای کیفی قرار گرفت. جدول (۱) نتایج تحلیل محتوای کیفی نظریه رالز را نشان می‌دهد.

جدول ۱. نتایج محتوای کیفی نظریه رالز

مرحله اول: کدگذاری باز (استخراج مفاهیم اولیه)	نظریه رالز	کدهای اولیه	توضیح کد
	«هر فرد باید از حداکثر آزادی‌های اساسی برخوردار باشد.»	آزادی‌های اساسی	حقوق پایه مانند بیان، مشارکت سیاسی
	«نابرابری‌ها باید به نفع محروم‌ترین‌ها باشد.»	اصل تفاوت	توزیع منابع برای کاهش نابرابری
	«فرصت‌های منصفانه برای همه»	برابری فرصت‌ها	دسترسی عادلانه به آموزش، اشتغال
	«تصمیم‌گیری در پشت حجاب جهل»	بی‌طرفی اخلاقی	انتخاب اصول بدون دانستن جایگاه اجتماعی
	«کالاهای اولیه (حقوق، ثروت، فرصت‌ها)»	نیازهای پایه	ضروریات برای زندگی عادلانه
مرحله دوم: کدگذاری محوری (رابطه بین کدها)	مقوله محوری	کدهای مرتبط	روابط بین کدها
	عدالت به مثابه انصاف	آزادی‌های اساسی + برابری فرصت‌ها	آزادی بدون فرصت‌های برابر ناقص است.
	توزیع عادلانه منابع	اصل تفاوت + نیازهای پایه	منابع باید ابتدا به محروم‌ترین‌ها برسد.
	معیارهای اخلاقی تصمیم‌گیری	بی‌طرفی اخلاقی + حجاب جهل	قوانین عادلانه از دیدگاه بی‌طرف انتخاب می‌شوند.
مرحله سوم: کدگذاری انتخابی (مقوله‌های نهایی)	مقوله اصلی	زیرمقوله‌ها	توصیف و تحلیل
	عدالت ساختاری	آزادی‌های اساسی برابری فرصت‌ها	رالز عدالت را در ساختار نهادهای اجتماعی جستجو می‌کند. در دنیای دیجیتال، این به معنای دسترسی

جهانی به اینترنت به‌عنوان یک حق اساسی است.			
دولت موظف است با سیاست‌هایی مانند سوسپد اینترنت یا آموزش رایگان دیجیتال، شکاف دیجیتال را کاهش دهد.	اصل تفاوت نیازهای پایه	نقش دولت در کاهش نابرابری	
اگر قانون‌گذاران نمی‌دانستند در کدام طبقه اجتماعی متولد می‌شوند، از شبکه‌های عمومی دیجیتال حمایت می‌کردند.	حجاب چهل بی‌طرفی اخلاقی	اخلاق سیاست‌گذاری	

در مرحله کدگذاری باز پنج مفهوم پایه (آزادی‌های اساسی، اصل تفاوت، برابری فرصت‌ها، بی‌طرفی اخلاقی و نیازهای پایه) از نظریه رالز استخراج شد. این مفاهیم بر این ایده تأکید دارند که عدالت دیجیتال مستلزم بازتعریف «کالاهای اولیه» در عصر حاضر است، به‌گونه‌ای که ابزارهای دیجیتال در زمره ضروریات زندگی عادلانه قرار گیرند.

در مرحله کدگذاری محوری، کشف روابط بین مفاهیم، سه مقوله کلیدی (عدالت به‌مثابه انصاف، توزیع عادلانه منابع و معیارهای اخلاقی تصمیم‌گیری) را آشکار ساخت. در مرحله کدگذاری انتخابی، سه مقوله نهایی (عدالت ساختاری، نقش دولت در کاهش نابرابری و اخلاق در سیاست‌گذاری) به دست آمد. یافته‌ها نشان می‌دهند که اصول رالز چهارچوبی از هنجارها را برای تدوین سیاست‌های دیجیتال عدالت‌محور فراهم می‌کند و شکاف دیجیتال را نه صرفاً به‌عنوان مسئله‌ای فناورانه بلکه به‌مثابه مخاطره ساختاری چندوجهی در تحقق عدالت اجتماعی مهم برمی‌شمارد.

فاز اول پژوهش پس از تحلیل محتوا و کشف مضامین اصلی و روابط بین مفاهیم نظریه عدالت و تطبیق آن با پدیده شکاف دیجیتال انجام شد و از نتایج این مرحله، پرسش‌های مصاحبه پژوهش با اتکا به سه محور محوری بالا و با در نظر گرفتن مؤلفه‌های آسیب‌شناختی فضای سایبری، در پنج محور (دسترسی به

اینترنت، موانع فرهنگی استفاده از فناوری، تأثیر آموزش دیجیتال بر از دست دادن فرصت‌های شغلی، مشکلات زیرساختی و نقش بخش خصوصی) طراحی شدند.

جدول (۲) نتایج حاصل از فاز دوم پژوهش و کدگذاری مصاحبه‌ها را در جهت پاسخ به پرسش‌های دوم و سوم پژوهش - برای تحلیل ریشه‌ها، دلایل و پیامدهای شکاف دیجیتال و آسیب‌پذیری‌های سایبری براساس تجربیات زیسته زنان روستایی - نشان می‌دهد.

جدول ۲. نتایج حاصل از کدگذاری مصاحبه‌ها

مصاحبه	مقوله‌های نظریه عدالت دیجیتالی رالز	پاسخ‌های غالب (تعداد)	کدهای استخراج‌شده	تفسیر رالز	آسیب‌های سایبری مرتبط
دسترسی به اینترنت	آزادی‌های اساسی	موافق (۱۵ نفر) مخالف (۲ نفر)	نیاز دیجیتال به عنوان حق اولیه	تأیید اصل آزادی‌های اساسی، اینترنت به عنوان «کالای اولیه» در جامعه مدرن	محرومیت از اطلاعات سلامت و حقوقی، عدم دسترسی به خدمات بانکی و درمانی آنلاین
موانع فرهنگی استفاده از فناوری	تابوهای جنسیتی	تجربه محدودیت (۱۳ نفر) آزادی نسبی (۴ نفر)	محرومیت سازمان‌یافته جنسیتی	نقض اصل برابری فرصت‌ها، تبعیض ساختاری علیه زنان در دسترسی به فناوری	استفاده پنهانی و پرخطر از فناوری، احتمال بیشتر افتادن در دام کلاهبرداری‌های اینترنتی
تأثیر آموزش‌های دیجیتال	محرومیت آموزشی	تقاضای آموزش (۱۶ نفر) بی تفاوت (۱ نفر)	نیاز به آموزش به عنوان کالای اولیه	تأیید اصل تفاوت (حمایت از محروم‌ترین‌ها)، ضرورت سرمایه‌گذاری بیشتر در مناطق محروم	آسیب‌پذیری در برابر کلاهبرداری‌ها، عدم آگاهی از سازوکارهای حفاظت از داده‌ها
فرصت‌های شغلی	برابری فرصت‌ها	تجربه محرومیت شغلی (۱۱ نفر) عدم تجربه (۶ نفر)	نابرابری در دسترسی به فرصت‌ها	نقض اصل عدالت به مثابه انصاف، محدودیت فرصت‌های اقتصادی برای زنان روستایی	تمایل به ریسک‌های سایبری برای کار، احتمال پیوستن به شبکه‌های غیرقانونی برای درآمد
مشکلات زیرساختی	محرومیت زیرساختی	قطعی مکرر (۱۴ نفر) دسترسی	توزیع ناعادلانه منابع	نیاز به اجرای اصل تفاوت، اولویت‌دهی به توسعه زیرساخت در مناطق محروم	استفاده از شبکه‌های ناامن، خطر نقض حریم خصوصی و

نقش بخش خصوصی	مسئولیت اجتماعی	آموزش رایگان (۹ نفر) اینترنت ارزان (۸ نفر)	مناسب (۳ نفر)		سرقت اطلاعات
نیاز به حمایت هدفمند برای امنیت، لزوم آموزش امنیت سایبری توسط بخش خصوصی	همکاری اجتماعی برای منافع متقابل، نقش شرکت‌ها در تحقق عدالت توزیعی	مسئولیت شرکت‌ها در عدالت دیجیتال			

براساس یافته‌های جدول (۲) اکثریت قاطع زنان (۱۵ نفر، ۸۸ درصد) اینترنت را به‌عنوان نیازی اولیه در سطح ضرورت‌های اولیه زیستی نظیر آب و برق در نظر می‌گیرند که نشان‌دهنده تحول در تعریف «کالاهای اولیه» است. به‌عنوان نمونه یکی از مشارکت‌کنندگان با اشاره به وابستگی معیشتی به فناوری اظهار داشت: «بدون اینترنت، حتی از نوسانات قیمت محصولات کشاورزی بی‌خبر می‌مانیم؛ انگار چشم و گوشمان را بسته‌اند». اجماع این پاسخ‌ها بازتاب تحولی پارادایمیک در مفهوم «کالاهای اولیه» در چهارچوب نظریه عدالت جان رالز است و بازتعریف «حداقل‌های زندگی شایسته» را براساس این نظریه نشان می‌دهد که دسترسی دیجیتال را به‌عنوان پیش‌شرط تحقق «آزادی‌های اساسی» و «حداقل‌های زندگی شایسته» تثویز می‌کند. این گزاره ضرورت بازتعریف شاخص‌های توسعه روستایی را با اولویت‌دهی به زیرساخت‌های دیجیتال به‌عنوان بستری برای «خودمختاری عاملیت انسانی» آشکار می‌سازد.

براساس یافته‌های حاصل از مصاحبه، الگوهای محرومیت نظام‌مند جنسیتی در ۷۶ درصد موارد (۱۳ نفر) به شکل ممنوعیت‌های فرهنگی بروز یافته است. مطابق با اصل دوم عدالت رالز، این محدودیت‌ها نه تنها «برابری فرصت‌ها» را نقض می‌کنند بلکه عاملیت زنان در بهره‌مندی از «منافع اجتماعی پایه» را نیز تحلیل می‌برند. به‌عنوان نمونه، زن ۲۸ ساله‌ای در مصاحبه بیان داشت: «برادرم اجازه نمی‌دهد گوشی هوشمند داشته باشم چون می‌گوید برای زنان ضرورتی ندارد». این یافته مؤید نابرابری در سطوح خرد اجتماعی است و نشان می‌دهد که مداخلات فنی صرف (نظیر توسعه و توزیع تجهیزات) بدون اصلاح سازوکارهای فرهنگی - خانوادگی، ناتوان از ایجاد تحول ساختاری در عرصه سواد دیجیتال در میان زنان روستانشین خواهند بود.

وجود شکاف آموزشی و تقاضا و تمایل ۹۴ درصد مشارکت‌کنندگان (۱۶ نفر) به دریافت آموزش‌های کاربردی مانند استفاده از برنامه‌های بانکی، نشان می‌دهد که آموزش دیجیتال به‌مثابه «کالای اجتماعی اولیه» باید در زمره حقوق بنیادین افراد جای گیرد. به گفته یکی از زنان: «آموزش استفاده از خدمات بانکی آنلاین را می‌خواهم اما هیچ نهادی به فکر آموزش و پاسخگویی به این نیاز نیست». این نیاز همسو با «اصل تفاوت» رالز، لزوم تخصیص منابع بیشتر به گروه‌های محروم را برای کاهش نابرابری‌های تاریخی ایجاب

می‌کند. چنین بی‌عدالتی آموزشی نه تنها توانمندسازی اقتصادی را مختل می‌کند بلکه شهروندی دیجیتالی را نیز به امتیازی طبقاتی تبدیل می‌سازد.

نقض عدالت توزیعی به‌دلیل نبود دسترسی‌های مطلوب دیجیتالی، یکی از دلایل از دست دادن فرصت‌های شغلی است. ۶۵ درصد (۱۱ نفر) از زنان به این دلیل فرصت‌های شغلی را از دست داده‌اند. مانند زنی که می‌گوید: «نتوانستم در دوره‌های آموزش خیاطی آنلاین ثبت‌نام کنم». در این راستا مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نیز مهم است، به‌طوری‌که ۵۳ درصد از زنان آموزش رایگان را اولویت دانستند و ۴۷ درصد اینترنت ارزان را خواستار شدند. این نشان می‌دهد که براساس نظریه رالز، بخش خصوصی باید در «قراردادهای اجتماعی» مشارکت کند و دولت نیز شرکت‌ها را ملزم به مسئولیت‌پذیری در قبال کاهش نابرابری‌ها و ایفای نقشی فراتر از سودآوری صرف نماید.

تحلیل آسیب‌های سایبری نشان می‌دهد که زنان روستایی به‌دلیل محدودیت‌ها و ناآگاهی، از دانش حقوقی فضای دیجیتال محروم مانده‌اند. استفاده پنهانی از فناوری منجر به رفتارهای پرخطر می‌شود و تمایل به پذیرش مشاغل پرخطر اینترنتی برای کسب درآمد نیز از آسیب‌پذیری روحی، اجتماعی و اقتصادی آنان حکایت دارد. جدول (۳) یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های مصاحبه‌ها را براساس تلفیق روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی نشان می‌دهد.

جدول ۳. تحلیل داده‌های مصاحبه‌ها با تلفیق روش تحلیل مضمون و الگوی کلایزی

پرسش مصاحبه	مقوله رالزی	پاسخ‌های غالب	کدهای استخراج شده	تفسیر رالزی	آسیب‌های سایبری	تحلیل کلایز
دسترسی به اینترنت	آزادی‌های اساسی	موافق (۱۵ نفر) مخالف (۲ نفر)	نیاز دیجیتال به‌عنوان حق اولیه	تأیید اصل آزادی‌های اساسی	محرومیت از اطلاعات سلامت	کد باز: نیاز اولیه مقوله محوری: تضاد حق/امکان مقوله هسته‌ای: نقض آزادی‌های اساسی
موانع فرهنگی	تابوهای جنسیتی	محدودیت (۱۳ نفر) آزادی نسبی (۴ نفر)	محرومیت سیستماتیک جنسیتی	نقض اصل برابری فرصت‌ها	استفاده پنهانی از فناوری	کد باز: کنترل جنسیتی مقوله محوری: تبعیض ساختاری مقوله هسته‌ای: نظام مردسالار دیجیتال
آموزش دیجیتال	محرومیت آموزشی	تقاضا (۱۶ نفر) بی تفاوت (۱ نفر)	نیاز به آموزش پایه	تأیید اصل تفاوت	آسیب‌پذیری در کلاهبرداری	کد باز: شکاف مهارتی مقوله محوری: محرومیت چندلایه

مقوله هسته‌ای: چرخه محرومیت آموزشی						
کد باز: تبعیض اقتصادی مقوله محوری: نابرابری نظام‌مند مقوله هسته‌ای: سرمایه‌گذاری اجتماعی ناکافی	ریسک‌پذیری سایبری	نقض عدالت به‌مثابه انصاف	نابرابری در فرصت‌ها	محرومیت (۱۱ نفر) عدم تجربه (۶ نفر)	برابری فرصت‌ها	فرصت‌های شغلی
کد باز: توسعه نامتوازن مقوله محوری: عدالت فضایی مقوله هسته‌ای: جغرافیای نابرابری دیجیتال	استفاده از شبکه‌های ناامن	نیاز به اصل تفاوت	توزیع ناعادلانه منابع	قطعی مکرر (۱۴ نفر) دسترسی مناسب (۳ نفر)	محرومیت زیرساختی	مشکلات زیرساختی
کد باز: انتظارات اجتماعی مقوله محوری: مسئولیت‌پذیری سازمانی مقوله هسته‌ای: حکمرانی چند‌ذی‌نفعی	نیاز به امنیت سایبری	عدالت توزیعی	مسئولیت شرکت‌ها	آموزش رایگان (۹ نفر) اینترنت ارزان (۸ نفر)	مسئولیت اجتماعی	بخش خصوصی

تحلیل یافته‌های جدول (۳) نشان‌دهنده شکاف‌های عمیق نابرابری در دسترسی و استفاده زنان روستایی از فناوری‌های دیجیتال است. بر این اساس یافته‌ها را می‌توان در سه سطح تحلیل کرد:

سطح فردی-خانوادگی: مطابق نظریه رالز درخصوص آزادی‌های اساسی، ۸۸ درصد از زنان اینترنت را حق اولیه می‌دانند اما محدودیت‌های جنسیتی (با فراوانی ۷۶ درصد) این حق را نقض می‌کند. زنان به‌دلیل ممنوعیت‌های خانوادگی (۵۳ درصد) و کنترل مردان خانواده (۴۷ درصد) با محرومیت مضاعف مواجه‌اند. این تناقض نشان‌دهنده تضاد بین نیازهای دیجیتالی زنان و ساختارهای مردسالارانه در جامعه است.

سطح اجتماعی-اقتصادی: الگوی محرومیت به شکل چندلایه آشکار است: ۸۲ درصد از زنان با قطعی مکرر اینترنت، ۹۴ درصد با نیاز آموزشی و ۶۵ درصد با محرومیت شغلی مواجه‌اند. این ارقام نشان‌دهنده چرخه معیوبی است که در آن محدودیت دسترسی، کمبود مهارت و محرومیت‌های اقتصادی، نابرابری را تشدید می‌کند. همگی این موارد ناقض اصول نظریه رالز هستند و زنان روستایی به‌عنوان گروه‌های محروم از حداقل امکانات برای دسترسی و فعالیت در فضای دیجیتال محروم‌اند.

سطح نهادی-سیاستی: درخواست ۵۳ درصد از زنان برای آموزش رایگان و ۴۷ درصد برای اینترنت ارزان، نشانگر تلاش‌های ناموفق بازار و دولت در تأمین عدالت توزیعی در عرصه فناوری‌های دیجیتال است. این

یافته نشان‌دهنده مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و اپراتورها (با تأکید ۸۹ درصد مصاحبه‌شوندگان) به‌عنوان راهکار است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارتقای سواد دیجیتالی زنان روستایی به شناسایی ریشه‌ها و تحلیل دلایل و پیامدهای شکاف دیجیتالی با تکیه بر نظریه «عدالت دیجیتال» پرداخت. نتایج پژوهش حکایت از چندلایه بودن شکاف دیجیتالی و محرومیت دیجیتالی جامعه پژوهش دارد. بر این اساس شکاف دیجیتالی در میان زنان روستایی پدیده‌ای ساختاری است که ریشه در نابرابری جنسیتی (در سطح خرد)، محرومیت منطقه‌ای (در سطح میانی) و سیاست‌گذاری ناکارآمد (در سطح کلان) دارد. این تحلیل، لزوم اتخاذ رویکردهای یکپارچه و چندسطحی را برای تحقق عدالت دیجیتالی تأیید می‌کند.

در سطح خرد هنجارهای جنسیتی عمیق و ریشه‌دار، دسترسی زنان به فناوری‌های دیجیتالی را محدود ساخته است. این محدودیت‌ها که عمدتاً در قالب ممنوعیت‌های خانوادگی و اجتماعی تجلی می‌یابد، نه تنها آزادی‌های بنیادین زنان را نقض می‌کند بلکه امکان تحقق عاملیت اجتماعی را در میان آنان به‌شدت تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. چنین وضعیتی به وضوح با اصل عدالت رالز (حق برابر همه افراد در برخورداری از بیشترین آزادی‌های اساسی در عرصه دیجیتال) در تضاد است.

در سطح میانی وجود شکاف آموزشی مشهود است. نیاز مبرم زنان روستایی به کسب مهارت‌های دیجیتال پایه، ضرورت اجرای اصل تفاوت رالز را برجسته می‌سازد. براساس این اصل، تخصیص منابع بیشتر به گروه‌های محروم نه تنها اقدامی ترجیحی بلکه شرط لازم برای تحقق عدالت اجتماعی در عرصه دسترسی به فناوری‌های نوین است. فقدان چنین آموزش‌هایی، چرخه محرومیت را تقویت کرده و امکان برون‌رفت زنان از وضعیت نابرابر فعلی را دشوارتر می‌سازد.

در سطح کلان پیامدهای اقتصادی محرومیت دیجیتال به‌وضوح قابل‌مشاهده است. محدودیت دسترسی به فناوری‌های ارتباطی، فرصت‌های شغلی و درآمدی زنان را به‌شدت کاهش داده است. این وضعیت، نقض صریح اصل دوم عدالت رالز (لزوم توزیع عادلانه فرصت‌های اجتماعی-اقتصادی) محسوب می‌شود.

تحلیل نتایج نشان می‌دهد که مداخلات و برنامه‌های آموزشی موجود عمدتاً متمرکز بر بُعد فنی مسئله بوده و از توجه به ابعاد فرهنگی و ساختاری آن غفلت شده است. این در حالی است که حل نظام‌مند مسئله شکاف دیجیتال در میان زنان روستایی مستلزم اتخاذ رویکردی یکپارچه است که در آن به‌طور هم‌زمان به بازتعریف استانداردهای حداقلی زندگی در عصر دیجیتال، رفع موانع هنجاری و تخصیص هدفمند منابع

توجه شود. بدون چنین نگاهی، هرگونه مداخله در این حوزه در بهترین حالت به نتایج مقطعی و ناپایدار منجر خواهد شد.

تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر با پیشینه پژوهش‌های پیشین نشان‌دهنده همگرایی‌ها و واگرایی‌های نظری و روش‌شناختی قابل‌تأملی است. در سطح همسویی‌ها، یافته‌های این پژوهش همسو با نتایج چن و همکاران (Chen et al., 2026) و شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) در خصوص ماهیت چندبعدی شکاف دیجیتالی است. اگرچه پژوهش‌های مذکور تنها بر جنبه‌های فنی و اقتصادی تمرکز داشته‌اند، پژوهش حاضر با به‌کارگیری چهارچوب نظری رالز، لایه‌های عمیق‌تری از نابرابری ساختاری را آشکار ساخته است. نتایج پژوهش حاضر همسو با شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) نشان داد که حتی با رفع موانع مالی و اقتصادی، وجود هنجارهای جنسیتی عمیق و ریشه‌دار می‌تواند دستیابی به عدالت دیجیتالی را برای زنان با چالش‌های جدی مواجه کند.

اگرچه در ضرورت همکاری میان نهادهای مختلف در جهت مقابله با پدیده شکاف دیجیتالی میان نتایج پژوهش حاضر و نتایج هوسامی (Hosami, 2019) اتفاق نظر وجود دارد اما براساس یافته‌های پژوهش حاضر باید در نظر داشت که چنین همکاری‌هایی بدون در نظر گرفتن سلسله‌مراتب قدرت بین نهادهای مرکزی، محلی و بخش خصوصی، ممکن است به تشدید یا بازتولید نابرابری‌های موجود بینجامد. نکته‌ای که در نتایج پژوهش واوگن و همکاران (Hosami & Jokela, 2018) نیز پرداخته شده بود و در پژوهش حاضر در چهارچوب نظریه عدالت دیجیتالی با عمق بیشتری تحلیل شد.

در زمینه راهکارهای عملی، نتایج حاصله از یک‌سو با نتایج مورینگا و شاوا (Muringa & Shava, 2025) درباره اثربخشی برنامه‌های آموزشی محلی همسو است و از سوی دیگر با نشان دادن محدودیت‌های ذاتی چنین برنامه‌هایی در غیاب تغییرات ساختاری، گفتمان موجود را به چالش می‌کشد. درحالی‌که چن و همکاران (Chen et al., 2026) راهکارهایی که وابستگی کمتری به فناوری دارند را پیشنهاد می‌دهند، باید در نظر داشت که این‌گونه راهکارها در جوامع روستایی و کمتربرخوردار نباید منجر به تشدید حاشیه‌رانی زنان در عرصه دیجیتال شود.

در زمینه ناامنی و آسیب‌های سایبری، درحالی‌که نتایج پژوهش شوکت و همکاران (Showkat et al., 2025) ناامنی سایبری را عامل اصلی کاهش مشارکت زنان در عرصه دیجیتال می‌داند، یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که این عامل بیشتر پیامد محرومیت دیجیتالی است تا علت آن. این تفاوت می‌تواند ناشی از به‌کارگیری چهارچوب نظری رالز در پژوهش حاضر باشد که امکان تحلیل چندسطحی مسئله را فراهم می‌سازد.

نتایج پژوهش حاضر تأثیر نابرابری‌ها در سطح خانواده و جامعه محلی را به‌عنوان یکی از علل پدیده شکاف دیجیتالی در میان زنان روستایی آشکار ساخت و نشان داد که محدودیت‌های فرهنگی صرفاً به ممانعت از دسترسی ختم نمی‌شود بلکه «سواد دیجیتالی» زنان را نیز تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. این یافته‌ها هم‌راستا با نتایج پژوهش‌های کیخا (Keykha, 2014) و هوسامی (Hosami, 2019) نقش ساختارهای مردسالارانه و وجود نگرش‌های جنسیتی را در تشدید و تداوم شکاف دیجیتالی برجسته می‌سازد.

یافته‌های پژوهش حاضر ضمن تأیید اهمیت زیرساخت‌های فنی و فیزیکی نشان می‌دهد که صرف توسعه فیزیکی شبکه‌های ارتباطی بدون توجه به «زیرساخت‌های اجتماعی» (مانند تغییر نگرش‌ها و توانمندسازی نهادی) نمی‌تواند عدالت دیجیتالی را برای زنان محقق سازد. این یافته دیدگاه تک‌بعدی برخی سیاست‌گذاران را به چالش می‌کشد و مؤید نظریه حکمرانی چنددلی‌نفعی است که در آن بخش‌های مختلف باید مسئولیت مشترک بپذیرند.

در زمینه راهکارهای سیاستی، پژوهش حاضر از یک‌سو با یافته‌های سازمان استخدام و اشتغال عمومی (Directorate-General for Employment and Inclusion, 2024) درباره اثربخشی برنامه‌های سفارشی‌شده همسو است اما از سوی دیگر فراتر از نتایج پژوهش سامساب (Sumsab, 2025) یادآور می‌شود که این‌گونه برنامه‌ها بدون در نظر گرفتن «سواد دیجیتالی انتقادی» ممکن است به ابزاری برای انطباق زنان با نظام‌های نابرابر تبدیل شود.

یکی از نتایج قابل‌توجه پژوهش حاضر تأکید بر «عاملیت زنان» است. درحالی‌که اغلب پژوهش‌های پیشین ازجمله شکیل و همکاران (Shakeel et al., 2026) زنان را صرفاً به‌عنوان دریافت‌کنندگان منفعل خدمات دیجیتالی در نظر می‌گرفتند، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که زنان روستایی در مواجهه با محدودیت‌ها، راهکارهای خلاقانه‌ای ابداع می‌کنند که می‌تواند اساس برنامه‌ریزی‌های آینده قرار گیرد. براساس نتایج پژوهش حاضر حل مسئله مستلزم تحول در روابط قدرت و بازتوزیع منابع در سطوح خرد، میانی و کلان است. درحالی‌که پژوهش‌های پیشین مانند پژوهش عباسی‌کسی (Abbasikasbi, 2021) عمدتاً بر جنبه‌های فنی شکاف دیجیتالی تمرکز داشتند، پژوهش حاضر با آشکارسازی پویایی‌های قدرت در سطح خرد خانواده‌های روستایی، ابعاد جدیدی به یافته‌های پژوهش‌های پیشین می‌افزاید و مسیر را برای تدوین نظریه‌های بومی عدالت دیجیتالی هموار می‌سازد.

درحالی‌که در پژوهش کیخا (Keykha, 2014) به کلی‌گویی درباره «ساختارهای مردسالارانه» در دسترسی زنان روستایی به فناوری‌های دیجیتال بسنده شده بود، داده‌های کیفی برخاسته از تجربه زیسته جامعه پژوهش نشان می‌دهد که این ساختارها چگونه از طریق سازوکارهای ظریفی چون «مدیریت زمان

دسترسی»، «کنترل محتوای مصرفی» و «تعریف اولویت‌های کاربردی» بازتولید می‌شوند. این یافته‌ها می‌تواند مکمل پژوهش هوسامی (Hosami, 2019) باشد که تحلیل روابط درون خانوادگی در آن مغفول مانده بود.

از منظر روش‌شناختی این پژوهش با به‌کارگیری تحلیل چندسطحی گامی در جهت رفع محدودیت پژوهش چن و همکاران (Chen et al., 2026) در بسندگی به داده‌های کمی برداشته است. برای نمونه، درحالی‌که پژوهش مذکور به آمار «مالکیت تلفن همراه» توسط زنان اشاره داشت، یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که مالکیت لزوماً به معنای «دسترسی مؤثر» نیست، چراکه ممکن است دستگاه‌ها تحت کنترل سایر اعضای خانواده (به‌ویژه شوهران، پدران و برادران بزرگ‌تر) باشند. پژوهش حاضر می‌تواند تا حدی این خلأ را در ادبیات پژوهش‌های موجود پر کند.

در حوزه راهکارهای عملی، پژوهش حاضر همسو با یافته‌های مورینگا و شاوا (Muringa & Shava, 2025) درباره آموزش‌های محلی، نشان می‌دهد که این‌گونه برنامه‌ها باید «سواد دیجیتالی انتقادی» را نیز دربرگیرند تا زنان بتوانند هم‌زمان با یادگیری فناوری، ساختارهای محدودکننده را نیز به چالش بکشند. این نگاه تکمیلی می‌تواند پاسخگوی نقد شوکت و همکاران (Showkat et al., 2025) درباره ناامنی سایبری باشد، چراکه نشان می‌دهد امنیت دیجیتال صرفاً مسئله فنی نیست بلکه به میزان تسلط و توانمندسازی اجتماعی زنان نیز وابسته است.

در نهایت، این پژوهش سعی بر آن داشته با یافته‌های میدانی، چشم‌اندازی نوین از تجربیات زیسته جامعه پژوهش را در جهت شناسایی ریشه‌ها و تحلیل دلایل و پیامدهای شکاف دیجیتالی با تکیه بر نظریه «عدالت دیجیتال» در سه‌گام اساسی زیر ارائه دهد:

گام اول: گذار از مطالعه موانع فیزیکی به تحلیل نابرابری‌های ساختاری؛

گام دوم: تغییر از رویکردهای تک‌عاملی به مدل‌های چندسطحی تلفیقی؛

گام سوم: تحول در نگاه به زنان روستایی از «جامعه هدف» به «شریک راهبردی».

توجه به این سه گام اساسی به‌عنوان تحول نظری حاصل از پژوهش حاضر می‌تواند مبنای بازنگری در سیاست‌گذاری‌های دیجیتالی و طراحی برنامه‌های جامع‌تر برای کاهش شکاف دیجیتالی جنسیتی قرار گیرد. پر کردن این شکاف‌ها هم به توسعه نظری مفهوم «عدالت دیجیتالی» کمک می‌کند و هم الگویی عملی برای «توانمندسازی دیجیتالی جامع‌نگر» ارائه می‌دهد.

با در نظر داشتن مؤلفه‌های نظریه عدالت رالز در پژوهش‌های سواد دیجیتالی، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با ترکیب روش‌های کمی و کیفی، به بررسی تجربی یافته‌های پژوهش حاضر در بافت‌های مختلف اجتماعی بپردازند.

همچنین در جهت تداوم حرکت پژوهش‌ها در این مسیر، پیشنهادهای زیر مطرح است:

- مطالعه در بافت بلوچستان و انجام پژوهش‌های میدانی با نمونه‌های گسترده‌تر در مناطق مختلف و در میان سایر جوامع کم‌برخوردار (حاشیه‌نشین، روستانشین، عشایری و غیره) جهت تحلیل عوامل مؤثر بر شکاف دیجیتالی.
- بررسی تأثیر بلندمدت آموزش‌های دیجیتال با رویکرد فرهنگی - اجتماعی بر کاهش شکاف دیجیتالی و ارتقای فرصت‌های شغلی.
- تحلیل نقش سیاست‌گذاری‌های کلان در ایجاد شکاف دیجیتال و ارائه راهکارهای اصلاحی.
- ارزیابی تأثیر توسعه زیرساخت‌های فناوری و مشارکت بخش خصوصی در بهبود دسترسی.
- انجام پژوهش‌های میان‌رشته‌ای درباره نابرابری جنسیتی و موانع فرهنگی در دسترسی به فناوری‌های دیجیتال و نوظهور.

References

- Abbasikasbi, H. (2021). "Ontology of digital divide in Iran and strategies for overcoming it; a study of villages of Qom province". *Media and Culture*, 11(1), 195-212. [In Persian].
- Bernard, H. R. & Ryan, G. W. (2003). *Analyzing qualitative data: Systematic approaches*. Sage Publications.
- Britannica (2025). Digital divide. *Encyclopædia Britannica*.
- Chen, L. L., Guo, Z. & Liang, Q. (2026). "Gender differences in digital literacy: A systematic and meta-analytic review across developmental stages and socio-cultural contexts". *Frontiers in Psychology*, 17. DOI:10.3389/fpsyg.2026.1673694
- Colaizzi, P. F. (1978). Psychological research as the phenomenologist views it. *Existential-phenomenological alternatives for psychology*. R. S. Valle and M. King, Oxford University Press: 48-71.
- Directorate-General for Employment, S. A. and Inclusion (2024). *PROFEA programme evaluation report*. European Commission.
- Embroker, T. (2025). "Top 16 cybersecurity threats in 2025".
- Farahani, H. & Mozaffari QarahBolagh, S. (2024). "Evaluation of the effects of information and communication technology on the empowerment of rural women: A case study of Kaghazkonan District, East Azarbaijan Province". *Rural Development*, 27(106), 73-85. [In Persian].
- Faraji Sabokbar, H., Nemati, M. & Khaki, A. (2012). "Reviewing the mechanism of information technology on rural women's empowerment based on model DEA (case study: the village of Gharn Abad) ". *Woman in Development & Politics*, 10(1), 125-138. [In Persian].
- Holsti, O. R. (1969). *Content analysis for the social sciences and humanities*. Addison-Wesley.
- Hosami, A. & Jokela, T. (2018). "Gendered digital divides: Cultural norms and access to ICT in rural communities". *International Journal of Gender and Technology*, 7(1), 23-41.
- Hosami, B. (2019). *Digital gender divide and empowering women in the digital age: A critical approach in Iranian society*.
- Kaletski-Maisel, G. & Jowallah, R. (2025). Empowering Citizens: Preparing for the Future of Digital Literacy and AI in Education. *Digital Citizenship and the Future of AI Engagement, Ethics, and Privacy*, IGI Global Scientific Publishing: 33-150.
- Keykha, B. (2014). *Investigating the status of new information and communication technologies and their role in empowering rural women in the Sistan region*. Proceedings of the National Conference on Women and Sustainable Rural Development, Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian].
- Mohammadi, A., Panahi Kazerouni, M. Reihani, M., Jamileh, S. M. & Asadollahzadeh, A. (2025). "The transformation of learning in the digital age and its impact on girls' education." *Women's Interdisciplinary Research*, 7(1), 73-85. [In Persian].
- Molaei Hashjin, N., Moradi, M. & Mohammadi, M. (2011). "The role of the offices of information and communication technology (ICT) in the rural sustainable development of Meshkinshahr Township." *Human Geography Research Quarterly*, 44(4), 147-168. DOI:10.22059/jhgr.2013.29389 [In Persian].

- Muringa, T. P. & Shava, E. (2025). "Digital empowerment of women in the South African public sector". *Frontiers in Sociology*, 10, 1-10. DOI:10.3389/fsoc.2025.1604857
- Omidvar, N. & Tavakoli, M. (2023). "Analysis of the rural digital literacy policy in Iran". *Journal of Research and Rural Planning*, 12(1), 95-109. [In Persian].
- Pascoe, J. (1998). *Adding generic contextual capabilities to wearable computers*. Digest of Papers. Second International Symposium on Wearable Computers, IEEE.
- Picard, R. W. (2013). *Affective computing*, MIT Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Short, J. C., Broberg, J. C., Coglisier, C. C. & Brigham, K. H. (2010). "Construct validation using computer-aided text analysis (CATA)." *Organizational Research Methods*, 13(2), 320-347.
- Shakeel, K., Hanif, S. & Shah, S. A. A. (2026). "Empowering women through digital literacy: A study of Islamabad women's colleges." *Journal of Development and Social Sciences*, 7(3), 164-174. DOI: [https://doi.org/10.47205/jdss.2026\(7-III\)14](https://doi.org/10.47205/jdss.2026(7-III)14)
- Showkat, M., Mabrouk, F., Nagina, R., & Gautam, S. (2025). "Exploring the influence of digital life on women's social engagement: The role of digital literacy". *Journal of Scientific & Industrial Research*, 84(9), 1014-1025. DOI:10.56042/jsir.v84i9.16394
- Streubert Speziale, H. & Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Lippincott Williams & Wilkins.
- Sumsb (2025). *Addressing the digital divide: The global challenge of digital exclusion and policy pathways for economic equality* [White paper], Sumsb.
- Tabatabaeamid, B., Shahraki, M. & Ahmadpour, A. (2026). "Indigenous narratives of rural women on the impacts of digital literacy on empowerment and local economy (A study in Oghan Region, Golestan Province)". *Social Business*, 3(2), 67-88. DOI:10.22059/jsbu.2026.407137.1084. [In Persian].
- UNESCO (2023). *Global Education Monitoring Report: Technology in Education*. UNESCO Publishing Paris.
- Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Polity Press.
- World, B. (2021). *World development report 2021: Data for better lives*. World Bank.
- Zarrabi, A., Alizadeh J., Rahimi, A. & Babanasab, R. (2014). "Spatial analysis and prioritization of cities of West Azerbaijan for information and communication technology development and digital divide reduction." *Geographical Research Quarterly*, 29(2), 15-38. URL: <http://georesearch.ir/article-1-395-fa.html>. [In Persian].